

INSCRIPTII DIN ULPIA TRAIANA (SARMIZEGETUSA)

(Trei recuperări și restituiri)

DE

I. I. RUSSU

De nenumărate ori a fost relevată în ultima vreme necesitatea unui mai atent, competent și riguros control de ansamblu al materialului epigrafic roman al Daciei, în cea mai mare parte corodat, spart și risipit în bucăți prin diverse locuri și în condiții adverse, vitrege, în cursul celor câteva secole în care au dăinuit prin ruine, intemperii și paragină monumentele, construcțiile, produsele meșteșugărești ale stăpînirii și culturii romane în Dacia traiană. Recuperarea și regruparea pertinentă a fragmentelor, restaurarea și lectura lor corectă sau cel puțin ameliorată, dacă nu completă, aduc mereu noi elemente prețioase pentru documentarea privind structurile, oamenii, societatea din interiorul provinciei carpto-danubiene, în vederea alcătuirii unui repertoriu cît mai amplu al înscrisurilor antice utile pentru reconstituirea istoriografică a vieții provinciale din cele 16—17 decenii de ocupație și intensă cultură latino-romană. Numeroase piese epigrafice de valoare au fost recuperate, restituite documentării directe și totodată expozițiilor muzeale din orașele românești ale fostei provincii romane. Asemenea acțiune salubră nu se poate considera încheiată (cu toate că rezultatele de pînă acum s-au impus ca deosebit de valoroase); ea trebuie continuată mai intens pe măsura avansării cercetărilor, a descoperirilor și criteriilor — din an în an mereu mai bogate și diversificate —, observînd însă că nu toate „restituirile” și recuperările de pînă acum au fost multumitoare, deplin valabile (cum este cazul unei mari inscripții din Ulpia Traiana, fragmentară, cu elemente originale, valoroase, ce mai pot fi recuperate în limita semnelor grafice vizibile pe fragmentele regrupate; mai jos, nr. 3).

I. — *Lespede votivă* de marmură în sănătatea lui Caracalla, CIL, III, 7 920 + 7 958, două bucăți din marginea dreaptă a piesei, avînd și o parte din chenarul monumental și literele frumos modelate: a) fragment de $36 \times 15 \times 8$ cm, litere înalte în r. 2—3 de 3 cm, în r. 3 ligatură A + E (în Muz. Lugoj, din colecția fostei episcopii românești), descoperit pe la anul 1880 în ruinele Ulpiei Traiana; publicat mai întîi de C. Torma, în *Archaeologisch-epigraphische Mittheilungen* (Viena), 6, 1882, p. 101, nr. 10; CIL, 7 920 (textul reprodus și în *Sematismul episc.*, Lugoj, 1903, p. 178, nr. 8; L. Vidman, *Sylloge inscriptionum religionis Isiacae et Serapiacae*, Berlin, 1969, nr. 684; AIIA Cluj-Napoca, 18, 1975, p. 417); b) $27 \times 12 \times 7,5$ cm, litere în r. 1 de 32 mm, în r. 2 de 20 mm; descoperit prin anul 1877 în Ulpia Traiana de C. Gooss (Muz. Sighișoara) și publicat în aceeași revistă vieneză *Arch.-epigr. Mitth.*,

1, 1877, p. 123, nr. 19, cu întregirea corectă pentru aceste rinduri și observația judicioasă „die Inschrift gehört Caracalla an und fällt, wie aus dem Titel *Britannicus Maximus* hervorgeht, nicht vor 210 n. Chr.”; *Korrespondenzblatt des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, I, p. 141; *Ephemeris Epigraphica* (Berlin), 4, nr. 189; CIL, III, 7 958. Gruparea

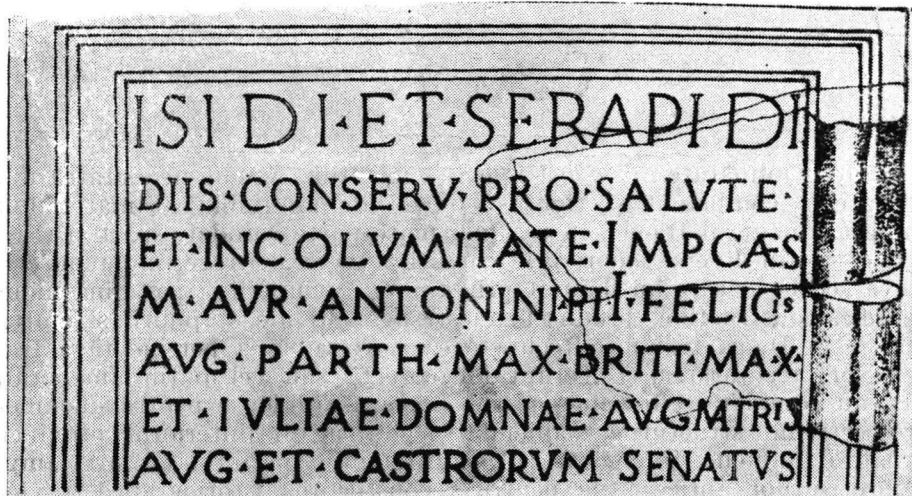

Fig. 1. Ulpia Traiana Sarmizegetusa. Lespede votivă de marmură, pentru împăratul Marcus Aurelius Antoninus (Caracalla) și Iulia Domna; CIL, III, 7 920 (Muz. Lugoj) + 7 959 (Muz. Sighișoara). Reconstituire grafică.

a fost făcută după fotografiile fragmentelor luate în cele două muzee (Lugoj, 1973; Sighișoara, 1976); fragmentul *b* pare a se lega direct de marginea inferioară a fragmentului *a* (fig. 1):

[*I s i d i e t S e r a*] *p i d i*
[*d i i s c o n s e r v . ?*] *p r o s a l u t e*
[*e t i n c o l u m i t a t e*] *i m p (e r a t o r i s) c a e s (a r i s)*
[*M (a r c i) A u r (e l i) A n t o n i n i p l i i f e l i c i s*
[*a u g (u s t i) P a r t h (i c i) m a x (i m i) B r i t t (a n i c i) m a x (i m i)*
[*e t I u l i a e D o m n a e a l u g (u s t a e) m (a t r i) s*
[*a u g (u s t i) e t c a s t r o r u m (e t c .) . . .*].

În r. 2 întregirea e cu totul ipotetică, putînd fi alte epitete ale zeilor egipteni; restul este făcut după criteriile grafice permise la marginea stîngă a fragmentelor de cuvîntul *incolumitas*.

Dedicăția pentru împărat și împărăteasa-mamă, pe tabla de marmură cu numele celor două mari zeițăți egiptene pusă de vreun cetățean fruntaș sau de obștea orașului-capitală (metropolis) a Daciei romane, poate să fi fost fixată pe vreun sanctuar al zeițăților respective, presupunere ce nu s-ar putea verifica decît prin găsirea fragmentului epigrafic cu rindurile 7—9 ale textului.

2. — *Lespede onorifică* pentru Iulius Flaccinus, fragment de marmură trecut prin mai multe vicisitudini în spațiu și în bibliografie; văzut prin anul 1690 în satul Peșteana (jud. Hunedoara, lângă Ulpia Traiana-

Sarmizgetusa) de eminentul genist al armatei austriece și anticar-arheolog italian A. F. Marsigli (Marsili), care a desenat-o și publicat în celebrul *Danubius Pannonico — Mysicus*, vol. II (1726), p. 46, nr. 5 („in pago Pestin eiusd(em) districtus Hatzakiensis”), cu întregirea :

<i>TIB.</i>	<i>IVL</i>	<i>Tiberio Iulio</i>
<i>FLACC.</i>		<i>Flacco</i>
<i>LEG.</i>	<i>AVG</i>	<i>legato Augusti</i>
<i>P R O V I N C</i>		<i>Provinciae</i>
<i>COL.</i>	<i>VLP.</i>	<i>T Colonia Ulpia Trajana</i>
<i>AVG.</i>	<i>DAC.</i>	<i>S Augusta Dacica Sarmiz.</i>

Prin anul 1722, italo-austriacul G. Ariosti a văzut în același sat fragmentul epigrafic, l-a copiat și l-a transportat la Viena, unde împreună cu alte materiale epigrafice din Dacia a fost zidit în peretele sălii în stil baroc a Bibliotecii imperiale (la marginea dreaptă meșterii-zidari vienezi i-au confecționat un pseudo-chenar, bine executat, lăsind impresia că aceasta ar fi adevărata margine a plăcii de marmură). În strălucitul palat din capitala împărăției habsburgice, textul plăcii lui Iulius Flaccinus a fost văzut, admirat și copiat de mulți erudiți și anticari (la fel ca celelalte piese epigrafice); a fost reprodus de : A. Huszti, J. Heivert, S. I. Hohenhausen etc., iar în secolul al XIX-lea de J. F. Neigebaur, M. J. Ackner — F. Müller ș.a., cu lectura-întregire propusă de Marsigli : *Tib. Iul... Flacco* etc. La 1857, Th. Mommsen a copiat și întregit inscripția (CIL, III, 1 461) astfel :

<i>TIB.</i>	<i>IV</i>	<i>lio.</i>	<i>f(ilio)</i>
	<i>FLACCI</i>	<i>[ano]</i>	
<i>LEG.</i>	<i>AVG</i>	<i>[pr(o)pr(aetore)]</i>	
	<i>PROVINC</i>	<i>[Daciae]</i>	
<i>COL.</i>	<i>VLP.</i>	<i>T</i>	<i>[raiana]</i>
<i>AVG.</i>	<i>DAC.</i>	<i>S</i>	<i>[armiz(egetusa)],</i>

lectură ce a rămas un fel de „standard”, reprodusă și de E. Groag, *Die römischen Inschriften der Hofbibliothek* (în *Oster- und Pfingstbeilage 1913 der Wiener „Montags-Revue”*), p. 50, nr. LI, ca și de A. Stein, *Die Reichsbeamten von Dazien* (1944), p. 27, cu mici alterări în text, ignorind publicația prietenului său vienez E. Groag. Între timp s-au mai descoperit două inscripții cu numele întreg al guvernatorului *vir praetorius* al Daciei Superior : la Apulum CIL, III, 7 768 „*Sarapi Aug. sacrum Tib. Iulius Flaccinus leg. aug. pr(o)pr(aetore)*”; la Ulpia Traiana-Sarmizegetusa „*I O M, Marti Aug(usto), pro salute Iul(i) Flaccini leg(ati) aug(usti) pr(o)pr(aetore) translat(i) in leg(ionem) XIII G(em.) pos(uerunt)*”, AISC (1), 1932—33,1, p. 54—57 (ACMIT, 4, 1938, p. 395 = AnnÉpigr, 1934, 11); încît numele guvernatorului Daciei era stabilit definitiv (cu cele trei elemente de bază ale sistemului) : *Tib(erius) Iulius Flaccinus*, cum l-au scris toți cercetătorii în secolul al XX-lea. Guvernatorul lui Tib. Iulius Flaccinus în Dacia Superior a fost plasat în careva din anii cuprinși între 119 și 157 (Stein, *loc. cit.*), deci într-un larg interval de vreo patru decenii, despre el lipsind alte informații epigrafic-prosopografice mai bine încadrate cronologic.

Dar inscripția ajunsă la Viena (CIL, III, 1 461) poate și trebuie să fie rectificată integral după celelalte două cunoscute din Apulum și din Ulpia Traiana (unde numele și funcția lui apar întregi, clare) și anume prin metoda reconstituirii grafice, a cărei necesitate și eficiență au fost relevate adesea (cf. de ex. mai în urmă : *Drobeta*, II, 1976, p. 47—53).

Fig. 2. Ulpia Traiana. Lespede onorifică pentru Tib. Iulius Flaccinus. CIL, III, 1 461 (Viena, Nationalbibliothek). Reconstituire grafică.

După o fotocopie puțin cam piezișe (cum putea fi făcută în condițiile de spațiu ale „Bibliotecii naționale” vieneze, de către epigrafistul clujean I. Piso în anul 1974, a fost reconstituit integral textul la dreapta de pseudo chenarul din secolul al XVIII-lea, care se citește astfel :

T i b(erio) I u l(l)io
F l a c c i (no)
leg(ato) aug(usti) [pr(o)pr(aetore)]
pr o v i n c(i)ae] [Dac(iae)]
col(onia) Ulp(ia) T[rai(ana)]
Aug(usta) Dac(ica) S[arm(izegetusa)]

Se vede clar din „grafic” și din spațiile disponibile că nici în această piesă epigrafică onorară guvernatorul Daciei Superior nu avea indicarea „filiatției”, iar abrevierile de nume geografice și epitete (*DAC*, *TRAI*, *SARM*) erau mai scurte decât cele preconizate la 1873 de Th. Mommsen.

3. — *Placă votivă* (funerară?) de marmură, fragmentară (partea stângă), ruptă în două bucăți (în total cam jumătate din întreaga piesă), lungime 76, lățime 33, grosime 10 cm; litere corect incizate în patru rânduri încadrate de un chenar simplu, înalte de 35 mm în r. 1, de 30 mm în r. 2—4. La marginea de jos în chenar și cîmpul inscripției are un fel de arc-volută (corespunzător simetric era și în dreapta), lipsă, dispărut definitiv ori încă negăsit. Suprafața scrisă și chenarul sint corodate de veacuri, textul în partea păstrată poate fi totuși destul de limpede citit, posibile unele mici întregiri la dreapta. Fragmentul din stînga a fost găsit prin anul 1880 în ruine, descoperit apoi la Muzeul Deva de C. Torma și publicat în AEM, 6, 1882, p. 112, nr. 52, ca „neu. Kalkstein-Tafel, 0,34 h., 0,23—0,291/2 br. Fundort nicht näher bezeichnet”; reluat în CIL, III, 7 959 (și Hunyadvm. Tört., 1, 1902, p. 71): *PRO SALVT.../DAC SAR...*, numele capitalei provinciale (Ulpia Traiana) Dacica era evident; bucata din dreapta a acestei jumătăți de epigrafă a trecut prin câteva metamorfoze pînă ce în 1975 i s-au recunoscut apartenența și identitatea; fragmentul a fost mai întii prezentat în 1902 ca existînd „în colecția liceului ortodox din Brașov”, ErdMúz, 1902, p. 219, nr. 21 de G. Téglás¹ cu transcrierea

*INVI
TE MEMORIA SEXTV
ET PATER*

Timp de o jumătate de veac n-a dat nimeni vreo atenție acestui fragment epigrafic din Ulpia Sarmizegetusa (transcris în mod lamentabil de naturalistul-arheolog-epigrafist devens); în 1954 am văzut fragmentul în Muzeul Deva, constatînd că are patru rânduri de text, mult corodat, cu mari greutăți de lectură în r. 3—4. De observat însă că informația teglasiană despre existența piesei epigrafice „la Brașov” nu poate avea vreun temei serios, mai cu seamă că același autor publica la 1902 alături (pe aceeași pagină), din Breazova (spre nord de Ulpia Traiana): „am aflat (o inscripție) în marmură, lată de 1,12, groasă 0,16 m, cu litere frumoase, la plugarul Zeicu Zeicoń. Am adus-o la Deva”²:

*IN MEMORIAM
TII SECVNDI
II FABR*

¹ „Csiszolt márványtábla töredék a brassói gör. kel. főgymnazium történelmi szertárában, 1901. majus 18-án. Hossz. 0,6 m. szél. 0,4. vast. 6,3. súlya 35 kgr. Anyaga a Sarmizegetusa (Várhely) közelében művelt bukovai márványhánya legjobbfélesége. Betűi gondosak. Egy atya által készítettett síremlék”.

² „Várhely. Bukovai márványból, 1, 12 széles, 0,16 vastag. Szép betűkkel. Brasován, Zejku Zejkony földmivesnél találtam. Dávára szállítottam (etc.)”, ErdMúz, 1902, p. 219, nr. 20; nu este deloc sigur că nu e și aici o confuzie din partea lui T.G.; inscripția pentru *Pontius Secundus* nu știm să fie regăsită, dar dacă a existat poate fi mai curînd citită [A]tti *Secundi*, după ipoteza lui R. Ardevan, Sargetia (Deva), 13, 1978, p. 538.

în care numele din r. 2 era întregit [*Pon*]t*i* *Secundi*, fără a cita nimic din antecedentele bibliografice ale piesei ce apare în articolul aceluiași G. Téglás, AEM, 13, 1890, p. 193, nr. 8 : „Bukovaer Marmor, br. 1.12, dick 0.18; gegenwärtig in Brazova, 1/2 Stunde von Várhely, im Hofe des Zejku Zeikony (etc.)”, reproducă și în CIL, III, 12 589 cu același text; este un nou exemplu concret de felul confuz, dezordonat al lui G. Téglás de publicare a materialelor epigrafice³, care arată că la el nu era greu ca satul Breazova din jud. Hunedoara să devină... Brașov, și chiar „liceul gr.-ortodox (gör.-kel. fögymnázium)”; nu e probabil ca epigrafa ulpiană să fi ajuns „la liceu”, și să facă apoi calea întoarsă la muzeul capitalei hunedorene. Aici fragmentul a fost „amplificat” în partea stângă și întregit cu bucata menționată mai sus, CIL, III, 7 959, care se racordează deplin, cum a observat epigrafistul I. Piso, ActaMN, 12, 1975, p. 172—173, cu următoarea lectură a jumătății stingi :

I n v i [cto Mithrae?

*pro salute et memoria Sex(ti) V[al(erii)]... col(oniae) Ulp(iae) Trai(a-
nae) Aug(ustae)?*

Dac(icae) Sarmi[zeg]etus(ae) t[em]plum [vetustate con]lapsum restituit?]
Sex(tus) Vale[rius]...

Total just și elegant restituit în afară de rîndul 3, unde numele localității-capitală a Daciei romane este numai *SARMIZ* sau maximum *SARMIZEG(etusa)*, căci după grupul *SARMIZ* vine sau un *EG* din toponimul dacic, sau un *ET* „și”, iar literele ce puteau să lase impresia că ar fi fost vreun *TEMPLVM* în spațiul foarte corodat al inscripției mutilate este de fapt *M(arco) VALERIO DVM[...]*, adică un antroponim cu cele trei elemente din sistemul roman : *Marcus Valerius Dum-*, ultimul (*cognomen*) fiind evident de factură celtică, din numeroasa grupă cu baza *Dum-no-* (ca *Dumnorix* etc.)⁴. Cu noua rectificare, lectura părții din stînga a frumoasei plăci monumentale de marmură (avînd unele firești

Fig. 3. Ulpia Traiana. Placă votivă (funerară) a familiei Valeriilor, CIL, III, 7 939 + ActaMN, 12, 1975, p. 172—173.

³ Din anul 1890 pînă în 1902, G. Téglás „a uitat” de articolul său german (AEM, 13, 1890, p. 193) și după un deceniu el „publică” din nou piesa ca o „noutate” epigrafică (ErdMúz, 1902, p. 219). Asemenea confuzii și „amnezii” nu erau o raritate la el; cf. de ex. inscripția din Alburnus (Roșia) și Micia (Vețel), în AIIACluJ-Napoca, 18, 1975, p. 57—58.

⁴ A. Holder, *Altceltischer Sprachschatz*, I, Leipzig, Teubner, 1896, col. 1367—1372. *Dumno-*, var. *Dubno-*; din CIL, III („Illyricum”), p. 2 389, se pot cita forme ca *Dumba*, *Dumia*, *Dumna*, *Dumnobellanus*, *Dumnolatus* ș.a.

prelungiri ale textului din r. 2—4 în lacuna din dreapta, jumătatea dispărută, ce nu e lipsită de șansa de a fi regăsită) ar fi (fig. 3) :

I n v i [cto — — — ?]
pro salute et memoria Sex(ti) Val(erii) — — — ? dec(urionis) col(on.)
Dac(icae) Sarmiz(egetusae) et M(arco) Valerio Dum[no — — — — —]
Sex(tus) Val(erius) Fronto — — —]

Se menționează în textul păstrat trei „Valerii”, dintre care numai al doilea (Marcus) are (i s-a păstrat) *cognomen* (celticul *Dum[no- ?]*), ceilalți doi însă, cu prenume identic, *Sextus*, sint foarte probabil tată și fiu; ultimul Sextus Valerius..., la cazul nominativ, era subiectul frazei epigrafice, adică autorul (organizatorul) lucrării, al construcției (ce nu era vreun „templu surpat de vechime”) pe care era așezată placa votivă-onorară; *Invicto* pare mai curind să fi fost singur (fără vreun nume de zeităate, ca Mithras, Sol, Serapis, Hercules, Heros), *pro salute et memoria Sex(ti) Valeri...*, magistrat în colonia Dacica Sarmizegetusa, și lui *Marcus Valerius Dum[no...]*, a căru calitate (funcție, grad, magistratură) se afla tot în partea dreaptă a plăcii epigrafice (lacună), încheiată prin numele celui de-al treilea *Valerius* (*Sextus*)... din aceeași mare familie (gintă) „daco-romană”. Primul sau al treilea poate să fie identic cu un omonim din epitaful descoperit în prima jumătate a veacului al XIX-lea la Orăștie (dar provenind foarte probabil din ruinele Ulpiei Traiana Sarmizegetusa), CIL, III, 1 398 (= ArchÉrt, 32, 1912, p. 393; Ackner — Müller, *Röm. Inschr. Dac.*, 1865, nr. 94, care o puneau la Ulpia Traiana, admis de Mommsen): *D(is) M(anibus) | Sex(to) Val(erio) Sex(ti) fi(l(io)) Pap(iria tribu)| | Frontoni d(ec(urioni) col(oniae)) | | Sarmiz(egetusae) ae[d(ili)] | fl(ami)ni p(atr(ono)) | collegi f(abr(um) viz(it)) | | an(nos)) XXXVI...* (ActaMN, 12, 1975, p. 172, nota 40). S-ar părea că al treilea *SEX VALERIVS* din placa votivă-onorifică este identic cu cel din epitaful ajuns în evul mediu (sau pe la începutul veacului al XIX-lea?) în Orăștie. Rostul și destinația plăcii ridicate de acest *SEX. VALER. [Fronto ?]* pentru tatăl (?) său și pentru *Marcus Valerius Dum[no...]* nu apare clar și e de sperat că se va elucida după eventuala regăsire măcar a unei bucăți mai mici din partea dreaptă a piesei epigrafice sarmizegetusense restaurată pe jumătate în muzeul Deva.

Din analiza cu restituirea parțială a acestui text important, două elemente „de noutate” sint de relevat: placa de marmură (familială), cu frumos chenar, nu era pusă pe vreun „templu” (termen generat de ficțiunea optică ce a transformat literele *D V M-* din r. 3 în *-LVM*; familia respectivă a „Valerilor” era de obirșie celtică, poate chiar de prin Gallia, cum erau cei menționați în alte două epitafuri la Ulpia Traiana, CIL, III, 1 510 „*D M, C. Togernius Ingenus aug. col. Sarmiz... Petilia Victorina mater posuit*” și Apulum, 14, 1976, p. 441—444 (I. Piso), „*[D M — — Ma]crino c[ivi T]revero Attius Valens et Carantius Germanus f(aciendum) c(uraverunt)*”. În afară de acestea, materialul epigrafic al provinciei Dacia conține antroponime celtice mai multe decât cele consemnate cu trei decenii în urmă (AISC, 4, 1944, p. 228—233 și 5, 1947—1949, p. 291—294); cf. tabelul alfabetic ce am întocmit în articolul *L'onomastique de la Dacie romaine*, în *L'onomastique latine*, Paris, 1977, p. 359—360.

INSCRIPTIONS DE ULPIA TRAIANA (SARMIZEGETUSA)

(Trois pièces récupérées et restituées)

RÉSUMÉ

En relevant à nouveau l'importance exceptionnelle de la révision critique attentive de tous les matériaux épigraphiques de la Dacie romaine, on réexamine trois pièces fragmentaires de la métropole de Ulpia Traiana Sarmizegetusa et on y propose des rectifications de lecture indiquées notamment par les critères de l'analogie et de la méthode graphique.

1. — *Dalle votive* en marbre pour la santé de l'empereur M. Aurelius Antoninus (Caracalla), fragment de la marge droite conservé en deux morceaux : a) CIL, III, 7 920 (dans le Musée de la ville de Lugoj, en Roumanie), b) CIL, III, 7 959 (Musée de la ville de Sighişoara) ; on peut lire le texte dans la restitution graphique (fig. 1).

2. — *Plaque honorifique* en marbre (fragment) pour Tib. Iulius Flaccinus, legat. aug. provinc. Dac., CIL, III, 1 461, qui se trouve depuis 1723 à Vienne (Wien, Autriche) ; par la méthode graphique, on restitue à la marge droite le texte avec les abréviations que permet et exige l'espace disponible, d'après les analogies de Dacie : une inscription de Apulum (Alba Iulia), CIL, III, 7 768, une autre de Ulpia Traiana, AnnÉp, 1934, 11 (fig. 2, d'après une photographie).

3. — *Plaque votive* (funéraire?), en marbre, fragment en deux morceaux de la partie gauche (conservée dans le Musée départemental de Deva) : a) CIL, III, 7 939, b) ActaMN, 12, 1975, p. 172—173 (les deux morceaux raccordés), avec une petite erreur de lecture à la ligne 3 qu'on restitue en y identifiant un nom celtique en fonction de cognomen dans le système des *tria nomina* du citoyen romain : *M. Valerius Dum[no... ?]* (fig. 3).

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Ulpia Traiana Sarmizegetusa. Dalle votive en marbre, pour l'empereur Marcus Aurelius Antoninus (Caracalla) et Iulia Domna ; CIL, III, 7 920 (Musée de Lugoj) + 7 959 (Musée de Sighişoara). Restitution graphique.

Fig. 2. Ulpia Traiana. Plaque honorifique en marbre, pour Tib. Iulius Flaccinus, CIL, III, 1 461 (Wien, Nationalbibliothek). Restitution graphique.

Fig. 3. Ulpia Traiana. Plaque votive (funéraire?) en marbre, de la famille des Valerii (Musée de Deva) ; CIL, III, 7 939 + ActaMN, 12, 1975, p. 172—173.

CORRIGENDUM

În articolul *Rectificări* din SCIVA, 30, 1979, 2, p. 225, r. 1 de sus, „Magner” se va rectifica în „Wagner”.